

Водећи теоретичари феномена нације Србе узимају као пример да национални идентитети могу бити старији од Француске револуције

Има ли српска историја златно доба? Таква оцена зависила би од наше, данашње идеолошке позиције. За то, међутим, није потребан историчар. Основ идентитета за Србе је вековима био у православној вери и заједничким култовима. У добу просветитељства и романтизма, Доситеј и Вук су нагласили језичку припадност као основ идентитета

Какво је било време владавине краља Петра I Карађорђевића од 1903. до 1914, питање је на које савремени српски историчари имају различите одговоре. За једне то је просперитетно доба српске историје, док је за друге то недемократска епоха са антипарламентарном тенденцијом круне и интелектуалном елитом која је била сва у знаку српског национализма.

Због оваквих драстичних размимоилажења у српској историјској науци издавачка кућа Цлио покренула је пројекат Срби 1903-1914 који ће у три тома детаљно представити ово време. Први том, Историја идеја, објављен је крајем прошле године, а ове, 22. априла, овенчан је наградом Матице српске за историју Иларион Руварац.

Књига Срби 1903-1914: Историја идеја резултат је колективног рада и има 22 аутора и ауторке. Њен приређивач и писац њеног већег дела је доцент Милош Ковић, који на Филозофском факултету Београдског универзитета предаје Општу историју новог века.

Други том, планиран за јесен ове године, биће посвећен култури и уметности, а трећи политичкој, друштвеној и економској историји.

*** Због чега је време од 1903. до 1914. у историји Србије преломна епоха?**

- Доба краља Петра Карађорђевића представља раскршће између српског 19. века и југословенског 20. века. Тада су дозрели и добили јасно одређене облике процеси које опажамо у друштву Србије, почевши од 1804. За живота три генерације егалитаристичко друштво неписмених сељака и трговаца, који су сами ослободили Србију од Турака и постали власници своје земље, уз све пратеће, политичке сукобе и периодичне ратове, породило је демократски политички поредак, високу, елитну културу и војску која ће добити три рата, од 1912. до 1918, ослободити и ујединити српски народ и створити Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

*** Како се са тек започетог развоја српске националне идеје у врло кратком времену прешло на југословенску идеју?**

- Ентони Смит, Ерик Хобзбаум и други водећи истраживачи феномена нација и националног идентитета баш Србе узимају за пример чињенице да национални, или протонационални идентитет може да буде појава старија од Француске револуције, Наполеона и Индустијске револуције. Основ идентитета за Србе је вековима био у православној вери и заједничким култовима. У добу просветитељства и романтизма, Доситеј и Вук су нагласили језичку припадност као основ идентитета. После Гајевог преузимања штокавског, јекавског изговора, веза са Хрватима је додатно појачана. Стојан Новаковић, Милован Миловановић, Јован Цвијић, на трагу међународне славистике тога доба, тај језик називају српским. Они су били спремни да га признају и за заједнички језик, али су огорчени када се он назива искључиво и само хрватским; то је изазвало страх од ширења хрватске идеје, уз подршку римокатоличке цркве и Хабзбуршке монархије, међу штокавским и јекавским католицима, па и православцима Славоније, Срема, Далмације, Босне и Херцеговине. Кључна замисао била је, дакле, превазилажење вековних верских сукоба, које су велике силе традиционално експлоатисале, кроз измирење, зближавање и уједињавање језички и етнички блиских народа. Генерације Слободана Јовановића и Јована Скерлића томе су додале ренановску веру у демократско право људи да слободно бирају своју припадност, као и веру у моћ државе да временом у целину споје до јуче сукобљене народе. За пример су узимали Немачку, Италију, Швајцарску, и друге земље.

*** На који начин су се "мирили" демократија и национализам?**

- Демократија је тада била кључни састојак српског национализма (у теорији нација и национализма овај појам се узима као технички, вредносно неутралан). Та веза између демократије и патриотизма, да употребимо ту, лепшу реч, није била српска специфичност, него чињеница европске и светске историје. Довољно је прочитати шта о тој теми имају да нам кажу, рецимо, три ауторке, блиске ционизму, демократији и либерализму - Хана Арент, Доминик Шнапер или Јаел Тамир. Од америчке Декларације независности и француске Декларације права човека и грађанина, идеје демократије, либерализма и патриотизма биле су тумачене као логичне последице идеје народног суверенитета. Она је, опет, значила да грађанин на индивидуалном плану, и народ на колективном, имају право да сами одлучују о својој судбини, да сами бирају пут којим ће ићи. Српски сељак из Мачве, грчки из Атике, или бугарски са Родопа, више нису хтели да буду турски кметови и султаново робље, него припадници нације. Уколико би неко покушао да их у томе спречи, страни окупатор или локални тиранин, грађанин и његова нација имали су дужност да та своја права одбране. То су биле кључне идеје идеолога српског либерализма, Јеврема Грујића, Владимира Јовановића, Светозара Милетића. Грујић и Јовановић су школовани на великим европским универзитетима, али су се у борби за демократију позивали на традиционалне српске установе - на сеоску самоуправу, на народне скупштине, на сеоске задруге. То је било у основи идеја потоњих српских социјалиста и радикала - Светозара Марковића и Николе Пашића. Ту је, као и код Владимира Јовановића, посебно важно било њихово швајцарско искуство, по коме се стабилан и праведан поредак успоставља, пре свега, на сопственим традицијама. Демократија, владавина права и људска права, били су кључне паролe у борби радикала са ауторитаризмом последњих Обреновића и, нарочито од 1903. до 1914, у самоодбрани Срба од освајачких намера и конзервативизма Аустро-Угарске.

*** Зашто је време од 1903. до 1914. толико спорно за наше историографе?**

- Најважније је разумети да је демократија још од старих Грка, потом и у обновљеном виду, после Француске револуције, европска појава, како то лепо показују Лучано Канфора, Маурицио Вироли, Џон Дан, и да се, као таква, јавила и у Србији. Она је ту, као и у остатку Европе, имала локалне, националне специфичности. У неким сегментима српска демократија била је условљена и спољним утицајима. Али тврдити да су демократија и либерализам у Србију једноставно увезени, или да то нису прави либерализам и права демократија, зато што недовољно личе на енглеске или француске обрасце, значи не разумевати ни европску ни српску историју. Прави изазов је уочавати оно што европске земље спаја и онда тај феномен проучавати у његовим разноврсним, локалним, националним облицима. Демократија је једна од таквих тема, баш као и национална идеја, или, рецимо, романтизам.

*** Али откуда тако драстичне разлике у ставовима савремених српских историчара?**

- Ни сви аутори наше књиге немају у свему подударне ставове. Оно што ћу рећи је, наравно, моје мишљење. Основни узрок није у самој прошлости, него у данашњим политичким неслагањима. Живимо у времену пораза и посусталости. Људи за своје слабости и неуспехе често оптужују своје претке. Када забораве на правила заната, и дозволе да их савладају страсти и страхови, српски историчари се неретко посвађају са националном историјом. Класичан пример је један времешни историчар који не воли радикале, Карађорђевиће и Југославију, па чак ни Србе с оне стране Дрине, а воли Обреновиће, напредњаке и Немачку. Зато одговорност за Први светски рат приписује Србији. Као универзални рецепт за решавање свих српских невоља из 1914. и из наших дана, он нам нуди свој животни мото, који је прегнантно сажео у клекнути пред јачим.

Други део српске историографије, који такође не воли радикале и Карађорђевиће, воли Обреновиће и напредњаке, али воли и Југославију, Тита, САД и Британију, отишао је већ толико далеко да сасвим озбиљно тврди да су Никола Пашић, српски радикали, сељаци и националисти, претече српског фашизма. Недовољно урбани и немодерни српски сељак и паланчанин, тако постаде протофашиста, док се за правим коренима српског либерализма трага у добу друга Тита, у лику и делу Марка Никезића. И онда се изводи континуитет од Светозара Марковића до Слободана Милошевића и Сребренице. Кључно је трагање за узроцима онога што се догодило 1991-1999. у дефектима српске историје и српске политичке културе. То је, уствари, типичан аутоколонијални, аутошовинистички дискурс, у коме жртва себе криви за оно што јој се десило, или је у то убеђује сам насилник. О томе у нашој књизи пише Слободан Антонић, а ових дана у једном београдском дневном листу и Зоран Ћирјаковић. Марк Мазауер убедљиво је показао да геноцид и успела масовна истребљења не спроводе сељаци и дивљаци, него баш модерне, напредне, лепо дизајниране, технолошки супериорне државе и цивилизације. Тако је од америчких плавих блуза, преко аустријских и немачких нациста, до данашњих НАТО освајача. Књига Срби 1903-1914 има заиста, повремено, полемички тон. Она је, међутим, позив на дијалог, на одбрану заната од диктата силе. Кључно питање је, ипак, да ли хоћемо да прошлости признамо њену аутономију, или да јој наметнемо наша, данашња мерила. Не уплићимо покојнике у наше свађе. Преузмимо, уместо тога, на себе одговорност за оно што се данас догађа.

Разговарала Анђелка Цвијић,

(Данас)